

Zdrojom hospodárskych zmien sú zmeny v poznaní

Ak sa mi vráti investícia do vlastnej firmy (rekvalifikácie), budem s väčšou pravdepodobnosťou veriť osobnej iniciatíve a podnikavosti ako reálnemu prostriedku dosiahnutia mojich cieľov. Ak ma za menej úsilia obohatí lobing či korupcia, vo svojom živote sa budem skôr spoliehať na podobné praktiky. Zhruba takto, v procese učenia sa, vznikajú názory a presvedčenia, ktoré často formujú spoločnosť a určujú jej 'kultúrne dedičstvo' či 'štýl myslenia'. Na ich základe potom ľudia vytvárajú pravidlá, ktoré vymedzujú ich správanie, podnikanie, či politický proces, a teda v širšom slova zmysle aj hospodársky vývoj a zmeny v životnej úrovni.

Podmienky, za akých dochádza k tvorbe a zmene pravidiel, alebo inými slovami spoločenských inštitúcií, skúma nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Douglass C. North (*1920) vo svojej najnovšej knihe *Understanding the Process of Economic Change* (vyšla v roku 2005 vo vydavateľstve Princeton University Press). Hoci ide v ekonómii o významného autora, uvedená kniha podľa viacerých kritikov nepatrí medzi jeho najvydarenejšie. Napriek tomu je užitočné zdôrazniť niektoré z myšlienok, ktoré autor rozvíja.

Inštitúcie ako pravidlá fungovania spoločností podľa Northa znižujú neistotu v spoločenských vzťahoch a tým transakčné náklady. Pod inštitúciami rozumie napríklad formálne a neformálne obmedzenia či nariadenia, ako aj ich vynucovacie mechanizmy. Medzi formálne pravidlá možno zaradiť zákony, neformálne pravidlá predstavuje napríklad morálka.

V meniacom sa svete sa ľudia podľa Northa neustále učia nové veci, vytvárajú inštitúcie v ktorých je toto učenie zosobnené, adaptujú ich podľa skúseností s nimi, a tak stále dokola. História je tak nekonečným - niekedy viac a niekedy menej úspešným - cyklom prispôsobovania inštitúcií. Tu cítiť z Northovho textu silný evolucionaristický nádech, vlastný tak Charlesovi Darwinovi v biológii ako aj Friedrichovi Hayekovi v spoločenských vedách (autor extenzívne cituje oboch). Z ekonomickej (a evolučnej) teórie pochádza aj autorovo chápanie roly efektivity inštitúcií pre ľudský rozvoj. Tie inštitúcie, ktoré ponúkajú väčšiu schopnosť prispôsobovať sa, majú v meniacom sa svete komparatívnu výhodu.

Demokracia, ktorá umožňuje mierovú výmenu vládcov krajiny pomocou volebných lístkov, je takouto inštitúciou. Nie je však postačujúcou podmienkou - na optimálne fungovanie inštitúcií je potrebná nielen reprezentácia názorov ľudí v politickom procese, ale aj súlad týchto názorov s reálnym fungovaním sveta. Ak dnešným svetom trhy hýbu viac ako kedykoľvek predtým a zároveň väčšina obyvateľstva nemá ani základné ekonomické vzdelanie, niet divu že reprezentácia ich názorov vo vedení krajiny nebude mať blahodarný efekt na ich vlastné životy. V tomto zmysle by aj toľko potrebná reforma vzdelávania mala byť zameraná skôr na výučbu princípov fungovania dnešného sveta ako na memorovanie ľahko dostupných encyklopedických vedomostí bez zmyslového súvisu. Efektivitu inštitúcií v každodennom živote určuje aj miera stotožnenia sa s hodnotami, ktoré propagujú. Ak sa napríklad chválime inštitúciou ochrany vlastníckych práv, iba skutočný rešpekt k súkromnému majetku zosobnený v konaní znižuje náklady na prílišnú opatrnosť, policajtov, súdy a väznice.

Douglass North pokračuje aplikovaním svojej teórie na historický vzostup Západu medzi desiatym až osemnástym storočím, ako aj pád Sovietskeho zväzu v storočí minulom. Úspech Západu je založený na inštitúciách podporujúcich schopnosť ťažiť z neosobnej výmeny – kým v tradičných spoločnostiach je hospodárstvo založené na osobnej interakcii. V moderných systémoch dominuje neosobná výmena na trhu, umožňujúca cenovému systému integrovať obrovské množstvo inak neuchopiteľných informácií o relatívnej vzácnosti, nákladoch a preferenciách účastníkov hospodárstva (príklad: burza cenných papierov). Režim Sovietskeho zväzu, na druhej strane, bol jednak založený na nesprávnom chápaní skutočného fungovania ekonomiky, ako aj trpel neschopnosťou oprieť sa o motivačnú štruktúru, ktorú by vysnívaný socialistický systém vyžadoval (nenasledovanie stanovených cieľov bolo potom riešené totalitnou represiou).

Životná úroveň tej či onej krajiny sa vo všeobecnosti odvíja od jej hospodárskej výkonnosti, ktorej nevyhnutne predchádza ekonomický rast. Snahy o zlepšenie hospodárskej výkonnosti rozdielnych krajín nemôžu ignorovať tamojšiu štruktúru preferencií spoločnosti, od ktorej závisí efektívnosť politických inštitúcií. Zdrojom hospodárskeho rastu je podľa Northa všeobecné využívanie vedomostí – či už v sfére politickej (súlad požiadaviek občanov s prijímanými zákonmi), technologickej (aplikácia vynálezov v praxi), alebo v sfére trhu (efektívne stretávanie ponuky a dopytu). Ak chce

byť krajina výkonnejšia, musí mať inštitúcie, ktoré motivujú k čo najväčšej produktivite pri čo najmenších transakčných nákladoch.

Slovensko tiež prechádza hospodárskou premenou. Po viac-menej úspešnej transformácii a integrácii začínajú pre krajinu vyvstávať nové výzvy typické pre rozvinuté krajiny, akou je napríklad hospodárska globalizácia. Reformné úsilie posledných rokov narážalo a stále naráža na zažitú mentalitu vlastnú bývalému systému – všeobecné spoliehanie sa na štát ako riešiteľa individuálnych problémov, využívanie verejných zdrojov na osobný prospech, či nedostatok osobnej iniciatívy. Ak je na Slovensku omnoho menej ľudí ochotných založiť si vlastnú firmu ako napríklad v Spojených štátoch, pri nezmenených inštitúciách a názoroch na svet je možné predpokladať, že Slováci skončia skôr ako zamestnanci západných firiem než jej lídri (čo je zatiaľ do veľkej miery realitou).

Hospodárske zmeny sú účelným prispôbením sa ekonomických hráčov novej situácii. Globalizácia a nárast hospodárskeho významu znalostí typické pre dnešný svet, tak ako každé hospodárske zmeny, produkujú víťazov a porazených. Prispôbením formálnych ako aj neformálnych inštitúcií a ich vynucovacích mechanizmov môže každé politické spoločenstvo z týchto zmien ťažiť. Pretrvávajúce spiatocníckej mentality a (de-)motivačných štruktúr znamená zaostávanie za zvyškom sveta.

Michal Lehuta

Autor je študentom medzinárodných vzťahov na Medzinárodnej univerzite v Brémach.

Recenziu napísal v spolupráci s inštitútom INEKO.